

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

ИНСТИТУТ ЗА ДЪРЖАВАТА И ПРАВОТО

СЕКЦИЯ ПУБЛИЧНОПРАВНИ НАУКИ

МАРИЯ АРУТЮНОВНА ОВСЕПЯН

Извънсъдебни способи за защита на правата на човека в Република

Армения

Сравнителноправни аспекти

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен

„доктор“

област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки

професионално направление: 3.6. Право

научна специалност: Правна социология. Правна информатика

Научен консултант: проф. д-р Надежда Йонкова

октомври 2024 г.

София

Дисертационният труд е обсъден в секцията по „Публичноправни науки“ в Института за държавата и правото при Българска академия на науките и със Заповед на директора на ИДП при БАН № РД 09-48/03.07.2024 г. е насочен за защита пред научно жури в състав:

Научно жури:

Проф. д-р Дарина Пеева Зиновиева

Проф. д-р Веселина Лъчезарова Канатова-Бучкова

Проф. д-р Мария Гавраилова Славова

Проф. д.н. Анна Иванова Мантарова

Доц. д-р Ана Джумалиева

Резервни членове:

Проф. д-р Ганета Минкова Минкова

Проф. д-р Мария Нейкова Кънева

** На 01.10.2024г., вторник, ще бъде проведено открито заседание на научното жури за защита на дисертационния труд в заседателната зала на ИДП, партер.*

Съдържание:

Въведение

I. Основни способи за защита на правата на човека

в Армения

1. Традиционни способи

2. Омбудсманът

3. Арбитраж и медиация

II. Сравнителноправен анализ на институтите за

извънсъдебна защита на правата на човека

1. Анализ на правната уредба

2. Перспективи

III. Доверието на гражданите в правозащитните

институции. Правно-социологически аспекти

1. Националните и европейските институции

2. По пътя към Европейския съюз

IV. Предложения за усъвършенстване

1. Предложения de lege ferenda за вътрешното право

2. Предложения de lege ferenda за общностното право

Заклучение

Списък на нормативните актове

Литература

Приложение:

1. Закон на Република Армения за защитника

2. Закон на Република Армения за медиацията

3. Закон на Република Армения за търговския арбитраж

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Въведение

Извънсъдебните способности за защита на правата на човека са реална алтернатива на съдебните способности по целия свят и съществуват от десетилетия. С модернизацията на съвременното право, съобразно с европейските изисквания за добра администрация и с разширяването на компетентността на съдилища, нови форми на защита непрекъснато навлизат във всички сфери на обществения и на икономическия живот, а с това нарастват и възможностите за достоен живот на гражданите.

1. Актуалност и значимост на изследването

Следва да се подчертае, че същността на разглежданата проблематика не позволява изчерпателното ѝ анализиране единствено по отношение на правото на една държава членка, като сравнение с развитието на института в Армения. Анализът е насочен към изясняване приложимите нормативно установени правила и процедури и проблемите, свързани с тях.

Целта на поставените въпроси е да се създаде импулс за по-задълбочени научни дискусии и бъдещи изследвания по темата. Същността на равноправието е в установяването чрез правото на равна правоспособност. Равната правоспособност не се нарушава в случаите на ограничаването на дееспособността. В тези случаи не се отнемат права, а се ограничават или изключват тяхното упражняване. Равенството пред закона е изискване за еднакво третиране на лицата на основата на закона.

Отклонение от двата принципа е въвеждането на привилегии, с които се дават повече права на определени категории правни субекти и на участниците в определени правоотношения и така се нарушава равенството или се създават предимства, чрез които се признават права, с цел да се

постигне равенството, например на инвалидите, социално слабите и злепоставените.

2. Обект и предмет на изследването

Обект на дисертационния труд е правният режим на защитата на правата на човека и гражданина с извънсъдебни средства.

Предмет на изследване са правните актове за защита на правата на човека и гражданина с извънсъдебни средства в Република Армения и Република България и историческото развитие на правната им уредба в ЕС, както и юриспруденцията на Съда на ЕС като предпоставка за анализирането на приложимите правила към административните процедури по защита.

3. Цел и задачи на изследването

Целта на настоящия труд е да обоснове необходимостта от по-широко използване на извънсъдебните способности за защита на правата на човека. Постигането на тази цел ще доведе до намаляване натовареността на съдебната система и до повишаване на доверието в управлението. Намаляването на натоварването на съдилищата ще позволи на правораздаването да изпълнява конституционно определената му роля да осъществява върховен съдебен надзор за точното и еднакво прилагане на законите в административното правораздаване.

Настоящия труд си поставя задача да направи критичен анализ на съществуващата правна уредба, да изследва на научните публикации в тази сфера, да направи преглед на чуждестранния опит и на международните ангажименти поети от Армения по линия на законодателството на Европейския съюз и по линия на международното право. Въз основа на изследването ще бъдат направени предложения *de lege ferenda* за усъвършенстване на законодателството, за постигане на адекватна

регламентация на извънсъдебните способности за защита на правата на човека с оглед съвременния етап на развитие на обществото.

Специфични задачи на дисертационния труд са:

1) акумулирането на нови знания и теоретични обобщения за средствата за защита на правата на човека;

2) обогатяването на теорията и методиката за подобряване на участието на гражданите в управлението на собствените им права, като особено важен инструмент за създаване на ефективна система за управление

3) обосноваването на предложения за формиране и усъвършенстване на нормативната уредба за защита на правата на човека и гражданина, с извънсъдебни средства.

Задачите, които трудът си поставя обуславят комплексната методология на дисертационното изследване, която съчетава класически и новаторски методи. Този подход обещава да отключи не само нови знания и обобщения за института на извънсъдебната защита на основните права на гражданите в Република Армения, но и да очертае ясно неговите граници, като и да обогати арсенала от концептуални инструменти за критичен анализ на действащата практика. Това е и гаранция, че търсените решения няма да бъдат поредната компилация или превод на оборотни институти, а ще се основават на сериозен анализ, който отчита постиженията на правозащитната традиция в Република Армения, без да се заблуждава относно реалното състояние на юрисдикциите.

Използват се исторически и сравнителен метод на изследване, като посредством сравнителноправния анализ се извеждат и основните разлики със законодателството и практиката на страните от Европейския съюз/ЕС/,

практиката на Съда на ЕС и Европейския съд по правата на човека от областта на правозащитата на основните права на човека и гражданина.

4. Методология на изследването

Преобладаващо използваните методи в дисертационния труд са анализът и сравнението, но наред с тях са приложени и методите на логическия и правно-догматичния анализ. Приложен е и правно-историческият анализ, който подпомага процеса на цялостно възприемане на разглежданата проблематика, проследявайки развитието на нормативната уредбата. Дисертационният труд използва и системния и сравнителноправен метод на анализ. Поради наличието на институти от други правни отрасли дисертационният труд по необходимост използва и интердисциплинарния анализ.

5 . Обем и структура

Дисертацията е в обем от 236 страници, 30 бележки под линия, включително текстовете на трите, приложими в Република Армения, закони от областта. Използваната литература обхваща 77 източника, списък на националните и международните актове. Структурата на дисертационния труд включва въведение, четири глави, с раздели, заключение и библиография.

Изследването е съобразено със законодателството и съдебната практика към 01.12.2023 г.

II. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Въведението обосновава актуалността и значимостта на темата за извънсъдебните способности за защита на правата на човека и гражданина, както и предмета и целите на научното изследване.

Глава първа е посветена на основните способности за защита на правата на човека в Армения, като се подчертава, че защитата на човешките права задължително зависи в най-висока степен от механизмите на национално равнище. Политиката по защита на човешките, съответно процедурите и механизмите по прилагането на тази политика са отправна точка за усъвършенстването на самата реализация на човешките права във всяка страна. Затова е изключително важно човешките права да са част от националните конституционни и законови системи, съдебните професионалисти да са обучени в прилагането на стандартите на човешките права и нарушенията на човешките права да бъдат порицавани и санкционирани. Националните стандарти имат по-директно влияние и националните процедури са по-достъпни от онези на регионално и международно ниво. Както Елинор Рузвелт отбелязва: „Къде, в крайна сметка, започват универсалните човешки права? В малки места, близо до дома - толкова близо и толкова малки, че не могат да се видят на никоя карта на света. Все пак те са светът на отделния човек: кварталът, в който живее; училището или колежа, които посещава; фабриката, фермата или офиса, в които работи. Такива са местата, където всеки мъж, жена и дете търси равна справедливост, равна възможност, равно достойнство без дискриминация. Само тогава, когато тези права имат смисъл там, тогава имат смисъл и навсякъде другаде”.

Задължението на държавата да уважава, промотира, защитава и да изпълнява правата е съответно от първостепенно значение и задължението на регионалните и международните трибунали влиза в действие основно,

когато държавата преднамерено или системно нарушава правата. Известни са примери, при които прибегването до регионални и международни механизми е ставало необходимо за признаването, че са налице нарушения на национално ниво. Регионалните и международните грижи и помощ могат да бъдат задействани за осигуряване на правата на местно ниво, но това се прави само, когато всички местни звена са били използвани и изчерпани.

На международно ниво държавите са се обединили за да съставят определени споразумения по темата за човешки права. Тези споразумения основават обективни стандарти на поведение за държавите налагайки им определени задължения към хората. Те могат да бъдат два вида: законово-обвързващи и необвързващи. Обвързващ документ, често наричан Договор, Конвенция или Споразумение, представлява доброволно обвързване на държавите да прилагат човешките права на национално ниво. Държавите индивидуално се задължават да бъдат обвързани от тези стандарти чрез ратифициране или добавяне, или просто подписвайки документа, но това не го прави обвързващ въпреки, че представлява готовността да се осигури спазването му.

Държавите могат да правят резервации или декларации в съответствие с Виенската конвенция от 1979 г., за Закона за договорите, който ги освобождава от определени клаузи в конвенцията, с цел да убедят повече държави да я подпишат. Този подход обаче води и до злоупотреба и до отказ от защита на човешки права, като се разрешава на някои държави да „избягат“ от международно наблюдение в определени зони.

Човешките права се гарантират от специални закони на национално равнище. Международните разпоредби за човешки права са вдъхновили много държави да приемат съвременни стандарти в националните си конституции и закони. Но държавите могат също да предоставят пътища за

прикриване на нарушения на човешки права на национално равнище, като прикриват реалната картина зад манипулирана информация.

С оглед на времето на възникването им в доктрината и на приложението им практиката юридическите способности за защита на правата на човека и гражданина стават международно, а не вътрешноправни. Доктрината за правата на човека е основен дял от съвременното право и крайъгълен камък на съвременната световна политика, оказва значително влияние върху международните отношения, международното право, дейността на глобалните и регионални институции, политиката на отделните държави и работата на неправителствените организации. Въпреки това доктрината за правата на човека продължава да предизвиква значителен скептицизъм, както и спорове за формите, обхвата, характера и оправдаността на защитата на човешките права.

Европа има добре установена система в рамките на Съвета на Европа за защита на човешките права, в която най-важна е Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи/ЕКПЧ/, която се прилага от Европейския съд за правата на човека, със седалище в Страсбург, Франция.

Основните способности за защита на правата на човека в Армения са традиционните способности, а наред с тях в последните години се развиват медиацията, институтите на омбудсмана и арбитража.

Глава втора е посветена изцяло на анализа на правната уредба на основните способности за защита на правата на човека и перспективата на тяхното усъвършенстване.

Извънсъдебните способности за разрешаване на спорове са обект на вниманието на Съвета на Европа вече повече от 30 години. Една от причините най-старата европейска организация да обръща специално внимание на тези въпроси е неефективността и бавното съдебно правораздаване в повечето европейски държави.

Целта на цитираните международни актове е по-широко използване на възможностите за извънсъдебно разрешаване на спорове и намаляване на натовареността на съда. Прекомерната натовареност на съдилищата не е специфичен български проблем, а е проблем на повечето европейски държави и съответно мотивира приемането на поредица от актове. През 1986 г. е приета Препоръка № R (86) 12 относно мерките за предотвратяване и намаляване на прекомерното натоварване в съдилищата. С тази препоръка се констатира, че помирението, арбитражът и медиацията са способи, широкото използване на които би довело до намаляване на прекомерната натовареност на съдебните системи на европейските страни. Така се стига до 2001 г. когато е приета Препоръка № R(2001) 9 за алтернативите на съдебния спор между административните органи и частни лица. Правото на справедлив процес, утвърдено от Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи, е ключова характеристика на всяко демократично общество. Но свръхнатоварването на съдилищата на практика често обезсмисля това право и води до конфликт с чл. 6.1 от Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи, който гарантира правото на разглеждане на делото в разумен срок. Получаването на справедливост след един безкраен съдебен процес на практика обезсмисля крайния резултат.

Препоръките констатираят също, че съдебните процедури не винаги са най-подходящият начин за разрешаване на спорове. Алтернативните извънсъдебни способности са по-прости и по-гъвкави и позволяват по-бързо и по-евтино разрешаване и дружелюбно уреждане на споровете.

Препоръките подчертават, че широкото използване на алтернативните средства за разрешаване на спорове могат да приближат администрацията до обществото и да избегнат антагонизма между страните по спора. Практиката показва, че съдебният спор в повечето случаи води до затвърждаване на позициите между спорещите. Това не сближава страните,

а още повече ги разделя. Извънсъдебните способности насърчават участието на гражданите в дейността на администрацията, като позволяват обществото да получи по-добра информация за нея. По този начин администрацията става по-достъпна за гражданите, като същевременно се информира по-добре за общественото мнение.

В сравнение с директивите на ЕС за отделните държави няма пряко задължение да въвежда тези способности в националното си законодателство. Но още през 2005 г. Европейската комисия декларира, че един от пътищата за решаване на съществуващите проблеми на съдебната система е именно по-широкото използване на извънсъдебните способности за разрешаване на спорове. Резултатът от това е по-малко дела в съда и по бързо решаване на споровете.

В Гърция например арбитражът е законен начин за разрешаване на съдебни спорове по административни въпроси, ако това е уредено с конкретен закон или ако в административния договор е включена клауза за арбитраж и тази клауза е законосъобразна. Арбитражният съд може да решава по фактически и правни въпроси, заведени пред него, и дори да налага на даден административен орган да изплати определена сума пари.

В Швейцария арбитражното производство е възможно в някои строго определени случаи, като принудително изкупуване на вещ, което се извършва по административен ред. В Румъния арбитражът се урежда от кодекса за гражданско производство, но този кодекс се прилага и за административните спорове, като по този начин позволява на страните да изберат арбитража като начин за уреждане на спора.

В търговския арбитраж има случаи, при които съгласието за арбитраж не се съдържа винаги в сключен договор. Например чл.7 ЗМТА допуска съгласието за арбитраж да е налице не само по договорно но и по извъндоговорно правоотношение. Съгласието би могло да се даде и в

отделно споразумение, така както е уредена в момента уредбата на арбитража в ЗОП.

С оглед на това би могло всеки административен орган, който приеме възможността актовете му да се оспорват пред арбитраж, да изяви волята си за арбитражно споразумение, в общи условия, вътрешни правила или общо споразумение за арбитраж. Страната, която е заинтересована от издаването на административен акт би могла да избере арбитражния ред за разглеждане на спорове. Тя би могла сезира директно избрания арбитражен съд и без да подписва арбитражно споразумение. Съгласно правилата на повечето арбитражни съдилища, отнасянето на спора пред конкретен арбитражен съд предполага съгласие спорът да се разглежда пред арбитраж. Лицата, които нямат доверие в арбитража ще изберат общия ред и ще обжалват издадения акт в съда.

Въз основа на оценката на текущото състояние на икономиката, на социалните институции, на съдебната и правоохранителната система, както и на правното съзнание на гражданите, може да се твърди, че на съвременния етап на развитие на арменската държавност, разликата между правните постулати, въплътени в конституцията и реалните механизми за защита на правата и свободите на човека, поражда необходимостта от подобряване на правната уредба на института, за да се създадат условия за по-нататъшното развитие на общата система за защита на правата на човека и гражданите.

Арменският омбудсман е сходен с институцията, създадена в Русия през 1994 г. През 1997 г. се създава специален закон за руския омбудсман № 1-FKZ. Организацията и дейността на руския омбудсман представляват интерес, защото правозащитната тема активно да се използва от международни структури като опит за оказване на натиск върху Русия.

Несигурността на ролята на защитника на правата на човека в

Република Армения придава особено значение на провеждането на сравнително проучване, което позволява да се подчертаят особеностите, общите черти в организацията и функционирането на института.

Институцията на защитника на правата на човека като част от правната система на държавата и националната институция за правата на човека премина през няколко етапа на развитие от началото на своята дейност през 2004 г.

Тези промени и новият конституционен закон за защитника на правата на човека, приет на тяхна основа през 2016 г., в сила от 2017 г., осигуриха качествено нови основи за мястото и ролята на защитника като конституционен орган в правната система на Република Армения.

Въз основа на тези промени бяха разработени нови области на работа на защитника на правата на човека (образование в областта на правата на човека, защита на правата в областта на бизнеса, разработване на законодателен проект, основан на резултатите от собствената му дейност и др.

Конституцията на Армения предвижда отделна глава за защитника, която съдържа разпоредби относно функциите и правомощията на Защитника, неговия избор, както и гаранции за неговата дейност.

В Република Армения при решаването на семейни спорове участват държавни органи и длъжностни лица, представлявани от органите по настойничество, прокуратурата, органите на вътрешните работи, комисията по въпросите на непълнолетните и защитата на техните права, службата на омбудсмана по правата на човека, органите за гражданска регистрация, нотариус и други, чиито задачи включват защита на семейните права на гражданите.

Най-сложните семейни спорове включват прекратяването на брака, особено при наличието на непълнолетни деца. В случай на развод в съда, съпрузите могат да представят споразумение за разглеждане от съда за това с кого от тях ще живеят непълнолетни деца, за процедурата за изплащане на средства за издръжка на деца и (или) съпруг с увреждания в нужда, за размера на тези средства или за разделяне на общото имущество на съпрузите.

Арбитражният процес в Армения се състои от 6 етапа, които включват производство пред арбитражния съд на първа инстанция, производство пред Апелативния съд, производство пред касационен съд, 4. производство по реда на надзора, преразглеждане на новооткрити обстоятелства на съдебни актове на арбитражния съд, които са влезли в сила и изпълнение на съдебни актове. Преминаването на делото през всички етапи на арбитражния процес не е задължително, но в крайна сметка се определя от заинтересованите страни - участници в производството по това дело. Задължително е разрешаването на делото на първа инстанция и след това - по волята на ищеца - изпълнението на решението на арбитражния съд. На свой ред всеки етап от арбитражния процес е разделен на 3 етапа: започване на производство на съответния етап, подготовка на делото за разглеждане и разрешаването му на съответния етап.

Арбитражът в Република Армения се регулира от Закон за търговския арбитраж (Закон РА № НО-55-Н) (от "Арменския Арбитражен Акт"). Законът за арбитража на Република Армения предоставя модерна и последователна правна рамка за международен и вътрешен арбитраж, както и за изпълнение на арбитражни решения в арменските съдилища. Основно въз основа на образец на закона за търговския арбитраж на ЮНСИТРАЛ (на "образец на закона на ЮНСИТРАЛ"), законът за арбитража на Армения беше приет на 25 декември 2006, с най-новите изменения, приети през юни

2015, привеждане на Република Арбитражния закон на Република Армения в съответствие с последните промени в модела на закона на ЮНСИТРАЛ.

Армения е страна по Нюйоркската конвенция за признаване и изпълнение на чуждестранни арбитражни решения, тъй като 2007. Армения направи две изявления. Първото е, че конвенцията се прилага само за признаване и изпълнение на решения, постановени в друга договаряща държава, а второто, че се отнася само за различия, които произтичат от правни отношения, независимо дали са договорни или не, но които се възприемат за търговски, съгласно арменското законодателство.

Най-известната арбитражна институция в Армения е арбитражната институция към Търговско-промишлената палата на Република Армения ("РТ ТПП"), която е създадена в 2007 г., с цел насърчаване на арбитража като по-бърз, по-икономичен и безпристрастен механизъм за разрешаване на спорове. ТПП РР разполага със собствен набор от арбитражни регламенти, най-новата версия от 2019 г., които са на разположение на арменски, руски и английски език. Други известни институции включват Съюз на банките на Армения, за арбитражни спорове, свързани с финанси, Оптимус Лекс арбитражен съд, и партньори на 2, предлагащи услуги на частни предприятия и физически лица, които искат да разрешат споровете си, като прибегват до посредничество и арбитраж.

Глава трета от дисертационния труд е посветена на недоверието на гражданите в управлението, което би следвало да се повлияе от декларираното намерение за намирането на ефективни средства за защита на правата на човека и гражданина, а от там и за подобряването на условията на живот и труд. Съвременните общества съществуват в общоустановената нагласа на ограничение на основните права на човека и гражданина. Недоволството на гражданите от управлението се възприема като непреодолима парадигма. Поведението на политиците в България и в

Армения показва безсилие пред оценката на гражданите на резултатите от работата им.

Най-много недоволство се показва към актовете и действията на съдебната власт. Недоверието на гражданите в правозащитните институции отразява видимата оценка на страха и несигурността от ограниченията в държавно организираното общество и неговата държава. Доверието на гражданите в държавните органи е общият фон на несигурност, в който недоверието на гражданите в правораздаването се изразява най-категорично.

Отказът да се участва в изборите, нарушаването на установения ред на държавно управление, ясно изразеното пренебрежение към правилата на съжителстване ред са израз на отчаяние и апатия . Политическата апатия винаги е обвързана със сериозни ограничения или лишения на нейните субекти от определени икономически, политически, социални, културни, етнически, религиозни, граждански и други права и свободи, които играят определяща роля за формиране на самоуважение и за приемане на гаранциите да водят конкретен начин на живот .

Европейската комисия /ЕК/ работи активно за модернизация на управлението, в частност за постигане на ефективност в работата на съдебната власт. Търси се постигане на оперативна съвместимост и улесняване на взаимодействието между администрациите на страните членки, гражданите и бизнеса. ЕК залага на общото разбиране, че публичните услуги в различните държави членки не следва да се развиват изолирано, а трябва да се търсят механизми за постигане на сътрудничество и съвместимост при внедряване на механизмите на електронното управление. В Стратегията за развитие на електронното управление в Република България 2019 – 2025 г. оперативната съвместимост е дефинирана като ключов фактор и означава ефективно взаимодействие

между компонентите на средата – устройства, мрежи, бази данни – и страните в процеса – доставчици и потребители на услуги.

Всъщност временната или дълготрайната политическа апатия се поражда от ограничените граждански права и свободи, от тяхното накърняване или направо отнемане, а обратно. Именно при ограничаването на човешките права и свободи е възможно пораждането и триумфа на политическата апатия над психиката на хората.

Единствено психически здрави и нормални лица могат да се борят съзнателно, решително, последователно за възстановяване на неправомерно ограничените или напълно отнетите им права и свободи, или пък да се стремят да ги обогатят с нови, които им дават още по-големи гаранции, че могат да съхранят, или още повече да обогатят своя начин на живот.

Това не значи, че временно или дълготрайно изпадналите под властта на политическата апатия граждани, с психични проблеми не могат да се борят за своите права и свободи. Опитът показва единствено, че такива субекти обикновено са склонни да използват по-различни пътища, начини, форми и средства за постигането на такива цели в сравнение с използваните от психично нормалните, морално здравите, политически зрелите лица.

Политическата апатия се проявява като действителен фактор, който може да отклонява вниманието, замъглява съзнанието и да провокира неадекватни или чужди на обективното оценяване на ситуацията и на избора на поведение. Резултат от недоверието в равните шансове за развитие може да бъде погрешна преценка на конкретна обществено-политическа ситуация и да се прояви в начина на експлоатиране на гражданските права и свободи.

Колкото повече редуцира и отдалечава хоризонта на реализацията на жизнените перспективи и планове на субекта си, толкова по-голямо, а и по-

негативно е влиянието на политическата апатия върху шансовете на субекта да се възползва от предоставените му права и свободи. И обратното - колкото повече се ограничават или отнемат законно полагащите се на субекта на апатията права и свободи, толкова по-близки, но и по-опасни и по-вредни са хоризонтите за неговото осъществяване в публичния живот. Тези хоризонти винаги са свързани и с определен политически астигматизъм, или с гражданско късогледство, което не вижда, а и оценява правилно значимите каузи. Според неотдавнашно проучване качеството на публичните услуги в държавата е в съответствие с равнището на доверие в съдебната власт, в условията за осъществяване на стопанска дейност и общественото благополучие. Качеството на публичните услуги е добър показател и за цялостното функциониране на държавата.

Глава четвърта е посветена на емпирично установената тенденция към усъвършенстване на механизмите за противодействие на различните форми на дискриминация и доближаване до европейските стандарти. Чрез показателите за устойчиво управление се отразява способността на правителствата да осигуряват стабилни политики и се измерват компетенциите на социалните партньори за участие и надзор. С тези показатели се разкрива наличието на големи различия в рамките на ЕС по отношение на способността за изпълнение и отчетността. Значителен брой държави все още почти не прилагат на практика своите формални разпоредби за изготвяне на по-качествени политики, в частност по отношение на алтернативните способности за защита на правата на човека и гражданина.

Дисертационното изследване завършва със *заключение*, в което са обобщени най-съществените изводи и предложения за промяна на законодателството. Констатира се, че настоящият темп на социалните, технологичните и икономическите промени в света и в националните държави изисква от всички публични администрации да се адаптират към

новите реалности, което включва доближаване на държавата до гражданите, включително чрез увеличаване на извънсъдебните форми за защита на правата на гражданите. ЕС подкрепя усилията в тази област с финансиране, технически стандарти и инструменти, анализ, партньорски обмен, насоки и техническа помощ. Най-силно изглежда развитата системата на медиацията и арбитража в страните извън ЕС.

В сравнителния анализ за електронното управление за 2021 г. обаче се подчертават големите различия в ефективността на електронното управление в Европа. Най-добри резултати се наблюдават в скандинавските държави, прибалтийските държави, държавите от Иберийския полуостров, северните държави, Германия, Малта, Нидерландия и Австрия. Най-слаби резултати имат държавите от Югоизточна Европа.

IV. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Перспективи на институцията омбудсман в Република Армения. В: Сборник с доклади от X-та национална конференция на докторантите и постдокторантите в областта на правните науки

2. Извънсъдебни средства за защита на здравните права на гражданите. В: Сборник с доклади от международна научна конференция „Основни права и медицинско право“

3. Защитникът на правата на човека в Русия. В: Сборник с доклади от XI-та национална конференция на докторантите и постдокторантите в областта на правните науки

4. Извънсъдебното решаване на спорове като насърчение на бизнеса в Република Армения. В: Сборник с доклади от юбилейна научна конференция на тема – Правото в XXI век – предизвикателства и перспективи по повод 30 години от създаването на Юридическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“